

Csehák Kálmán

A SZERB NEMZETI EGYHÁZI ÉS ISKOLAI
AUTONÓMIA A DUALIZMUS KORI
MAGYARORSZÁGON A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

A XIX. század, különösen annak második fele, a nemzeti államok megalakulásának a kora Európában. Nyugat-Európában ez a folyamat többnyire be is fejeződött, bár sehol sem jöhetett létre teljesen tiszta nemzeti állam, mert a lakosság nemzeti összetétele ezt nem tette lehetővé, de ott mindenütt kisebb volt az a „kritikus massa”, a nemzeti kisebbségek tömege, amely ezt a folyamatot lelassíthatta, netán teljesen meg is állíthatta volna. Közép-Kelet-Európában, így Magyarországon sem, nem ez volt a helyzet. A kiegyezések évében (osztrák-magyar kiegyezés 1867-ben, horvát-magyar kiegyezés 1868-ban) Magyarország lakosságának a nemzeti összetétele kb. fele-fele arányú volt (fele magyar, fele nem magyar nemzetiségű, ha pedig Horvát- és Szlavónországot is ide számítjuk, akkor valamivel több volt a nem magyar mint a magyar nemzetiségű). A főleg magyar uralkodó struktúrák ennek ellenére, de a kor szellemének megfelelően, magyar nemzeti államot akartak teremteni. Ezért született meg a magyar politikai nemzetről szóló elmélet, amelyre aztán a nemzeti egyenjogúságot szavatolni kívánó ún. nemzetiségi törvény épült. A politikai nemzet fogalma szerint Magyarországon csak egy politikai nemzet létezett – a magyar, amelynek egyenjogú tagjai voltak a magyar, a román, a szlovák, a szerb, a német, stb. anyanyelvű vagy nemzetiségű polgárok. Tarthatatlan elmélet? Igen! De nem nagyobb mértékben, mint a XX. század utolsó évtizedeiben nemzetekre és nemzetiségekre, államalkotó népekre és nemzeti kisebbségekre osztani egy országot, egy állam polgárait akkor, amikor már csak szabad polgárokról lehet és szabad beszélni Európában. A politikai nemzetről szóló elmélet már régen a történelem lomtárába került és hamarosan oda fog kerülni ez az újabb keletű felosztást és megosztást szorgalmazó és szolgáló elmélet is, bár nagy erőfeszítések történnek annak érdekében, hogy tartósan rákényszerítsék a szabad polgárookra.

A magyarországi nem magyar nemzetiségek már 1867-ben, tehát az osztrák-magyar kiegyezés évében, közös programot dolgoztak ki törvényjavaslat formájában a nemzetiségek nemzeti egyenjogúságának biztosítása céljából.¹ E törvényjavaslat, amely „kisebbségi javaslat” címen szerepelt

az 1868. november 24-e és 29-e között zajló képviselőházi vitában, első paragrafusában kimondja: „Magyarországon a következő történelmi országos népségek, ú.m. a magyarok, románok, szerbek, szlovákok, oroszok és németek, egyenjogú, országos nemzeteknek ismertetnek el, amelyek számára a nemzetiség és nyelv politikai egyenjogúsága az állam területi épségének és politikai egységének korlátai közt alaptörvényileg biztosítottak.

Minden nemzetnek joga van nemzeti zászlóját, mint nemzetisége külső kifejezését használni; nyilvános politikai ünnepélyek alkalmával és a nyilvános épületeken mindazonáltal a magyar korona zászlaja mellett.”

A továbbiakban a vármegyék, illetőleg kerületek és a választói kerületek nemzeti alapon történő kikerekítéséről szóló, a teljesen egyenjogú nyelvhasználatról, képviseltetésről a képviselőházban, az országgyűlés felsőházában, a központi hatóságoknál, fellebviteli törvényszékeknél, a vármegyék, illetőleg kerületek élén és egybeült, azzal, hogy a törvényhozás és a központi hatóságok hivatalos nyelve a magyar, stb.

Ezzel szemben az 1868. évi „nemzetiségi törvény” kimondja, hogy Magyarország „egységes nemzeti állam” amelynek lakói „az egységes magyar politikai nemzet” tagjai tekintet nélkül arra, hogy magyar, román, szerb, szlovák stb. az anyanyelvük, illetve nemzetiségük. Tehát a törvény a nemzetiségeket nem ismeri el államalkotó nemzetnek, de van annyira liberális, hogy kimondja a nemzetiségek polgári egyenjogúságát (ilyen szóhasználatban a magyar is csak nemzetiség!), s szabad nyelvhasználatot az alsófokú közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, az alsó és középfokú oktatásban; továbbá az egyetalapítási jogot, és ami nagyon fontos, az egyházi, és ezen belül az iskolai és művelődési autonómiát.

Az 1868. évi népiskolai törvény kimondta az általános elemi iskolai tankötelezettséget a lakosság anyanyelvén történő oktatással. Rendelkezett az állami népiskolák és tanítóképzők felállításáról is, továbbá a felekezeti iskolák feletti állami felügyeletről, megszabva mely tantárgyakat kell kötelezően tanítani, bizonyos fokig a tanmenetet, a módszereket és anyagokat is. Kétségtelen, hogy ez a törvény a polgári haladás vívmánya volt.

A XIX. század utolsó évtizedéig a házasságkötés, az anyakönyvvezetés, a házassági ügyekben való bíraskodás az egyházak hatáskörében maradtak. Ezen a téren előrelépésre a polgárosodás felé csak 1894-ben történt, akkor amikor az egyházi házasságkötés mellett bevezették és kötelezővé tették a polgári házasságkötést és az egyházi anyakönyvvezetés mellett az állami anyakönyvvezetést is. A polgári házasságkötés és anyakönyvvezetés kötelezővé, az egyházi pedig az egyházak és a hívők magánügyévé vált.

Az egyházak vagyunkra és hatalmas bevételeikre támaszkodva továbbra is nagy szerepet tölthettek be a népművelést, a közoktatást és az iskolák fenntartását illetően.

Még a „nemzetiségi törvény” meghozatala előtt, 1868. június 24-én a magyar országgyűlés, rövid tárgyalás után, elfogadta a görögkeleti vallásúak ügyében hozott törvényt, amely a szerb-román egyházi-politikai vitát

tisztázta. E törvény, egyrészt, elismerte a szerb nemzeti egyházi kongresszus hivatalos jellegét, másrészt jóváhagyta az erdélyi román görögkeleti püspökség érsekségi rangra való emelését.²

Ez a görögkeleti vallásúak ügyében hozott törvény, amely az 1868: IX. törvénycikk jelzést viseli, mindkét egyháznak, tehát a szerb és a román görögkeleti egyháznak egyaránt, önkormányzati jogokat biztosít azzal, hogy meghagyja az uralkodó (a magyar király) felügyeleti jogát ezen önkormányzatok felett. Mindkét metropólia híveit feljogosítja egyházi, iskolai és az ezekre vonatkozó alapítványok létesítésére és önálló kezelésére. E célból időnként egyházi kongresszusokat tarthatnak azzal, hogy azok megtartását idejében be kell jelenteniük, az ott alkotott szabályokat pedig az uralkodóhoz jóváhagyására fel kell terjeszteniük. E szabályok értelmében egyházi, iskolai és alapítványi ügyeiket önállóan kezelik és igazgatják saját közegeik útján.³

Az egyházi és iskolai alapok ügyében – szerb vonatkozásban – 1868. augusztus 10-én külön rendelet jelent meg Legfelsőbb Rendelet a görögkeleti szerb metropolita egyházi, iskolai és ezekre vonatkozó alapítványi ügyeinek szabályozása tárgyában címmel⁴, amelyet a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter terjesztett az uralkodó elé. Ez a rendelet továbbra is teljhatalmat biztosít a szerb ortodox egyháznak és a patriarchának nem csupán egyházi ügyekben mint amilyen a lelkészek kinevezése és javadalmazása, a zárdai papság személyzete és a püspökök javadalmazása; a helyi egyházközségek szervezése; a consistoriumok és a metropólia egyházi iskolai tanács szervezése és a lelkészi pályázatok megvizsgálásának a módja, hanem a szerb iskolák ügyében, valamint a zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezelése ügyében is, amivel biztosítva volt a szerb iskolák pénzelése.

A szerb iskolákról szóló rész kimondja, hogy minden gyermeknek kötelező iskolába járni élete hetedik évétől tizenkettedik életévéig (Horvát- és Szalvónország hegyvidékein 8–13. életévig). Minden község köteles iskolát nyitni és tanítót tartani, ha 50 iskolaköteles gyermek van a településen. Egy tanítóra legtöbb száz gyermeket lehet bízni, tehát ha a tanulók száma meghaladta a százat, akkor két, a kétszázat, akkor három, a háromszázat, akkor négy tanítóról kellett a településnek gondoskodnia, és így tovább. A mai fogalmak szerint a száz tanuló hatalmas megterhelést jelentett a tanítóra nézve, de ez így volt rendezve országos szinten. Másrészt, a település köteles volt minden tanító számára tantermet és tanítói lakást biztosítani, vagy ha lakást nem tudott adni, akkor megfelelő kárpótlásról kellett gondoskodnia. Azok a helységek, amelyekben nem volt ötvennél több iskolaköteles gyermek, társulhattak, hogy közösen állítsanak iskolát azzal, hogy az iskola az iskolaköteles tanulóktól nem lehetett fél órányi járásnál távolabb. Különben a társult települések kötelesek voltak közös tanítót tartani, aki a tanulókhöz járt ki tanítani a település által biztosított tanteremben.

A továbbiakban a rendelet kimondja, hogy csak jóváhagyott tankönyveket szabad használni, azzal, hogy a hitoktatásra vonatkozó tankönyvet a

püspöki zsinat, a többit pedig az iskolai főhatóság előterjesztésére a kormány hagyja jóvá.

A Legfelsőbb Rendelet 31. paragrafusa kimondja: „szerb népiskolákban a szerb nyelv az oktatási nyelv.” A „többségi”, illetve az „államnyelvről” nincs említés. De a 32. paragrafus meghatározza a tantárgyakat. E szerint „A szerb népiskolák számára következő tantárgyak vannak szabályszerűen előírva: hittan, az ó, s főként az új testamentom bibliai elbeszéléseivel, a két egyházi szláv olvasóköny (csaszlavacz és zsoltár), valamint a sz. evangéliumok és levelek s az előírt szent legendák olvasása, egyházi éneklés, a szerb nyelv, az illető Cyrill olvasás- és írás tanítással, számolás, szépírás, a melyek mellett a testgyakorlatot is mindenütt be kell hozni, mint kötelező tantárgyat...” A 62. paragrafus viszont kimondja: „A görög-keleti vallású szerb gyermekeket idegen elemi és főiskolákon (felsőbb fokú iskolát kell alatta érteni – a szerző megjegyzése), valamint más nyilvános vagy magán intézetekbe vallástanra az illető görög-keleti lelkipásztorok tanítják, minden iskolai év végével velők nyilvános vizsgát tartsanak, s erre az illető consistoriumnak jelentést tesznek.” A 63. paragrafus szerint görögkeleti felekezeti magániskolát engedély nélkül senki sem állíthat fel, engedélyt pedig csak az kaphat, aki az előírt képesítési bizonyítványokkal bír (ez vonatkozott, különben, minden más magániskolára). A 75. paragrafus meghatározza, hogy „az összes szerb nemzeti iskolák felett” a „főigazgatást” a szerb patriarcha gyakorolja az iskolai főhatósággal együtt.” Az iskolai főhatóságnál iskolatügyekben a világi iskolai felügyelő az előadó (76. par.), azzal, hogy az iskolai főfelügyelőt a metropolitai egyháztanács, mint iskolai főhatóság előterjesztésére az uralkodó nevezi ki (77. par.).

A Legfelsőbb Rendelet V. része a zárdajavak és a szerb nemzeti alapok kezelését szabályozza. Ennek a résznek az első paragrafusa kimondja, hogy „A nemzeti-egyházi javak vagy a metropólia, vagy a püspökségek egyes egyházak és egyházközségek, az iskolák és zárdák tulajdonához tartoznak; vagy pedig alapokból és alapítványokból állanak, amint ezt a szerb nemzetnek adott kiváltságok tanúsítják.”

A második paragrafus szerint „a szerb patriarcha és karloviczi metropolita az összes nemzeti egyházzavak és alapítványok természetes főgondnoka és képviselője”. Az egyházmegyékben „az egyházi-nemzeti javak gondnoka és főfelügyelője az illető megyés püspök”, állapítja meg a 3. paragrafus. A 4. paragrafus a vagyoni közbiztosítást szolgáló leltárak készítéséről, az 5. a zárdajavak igazgatását a „nemzeti alap központi igazgatóságára” bízta, amely a kezelés módját ideiglenesen megszabja, egyben tervezetet dolgoz ki, amelyet a legközelebbi „nemzeti congressus elé (fog) terjeszteni végelfogadás végett.” A 6. paragrafus a zárdajavak jövedelmének a kezeléséről intézkedik. Eszerint a fölöslegnek a fele, amely az évi kiadások fedezése után fennmarad, a zárdaalapba kerül a vagyoni gyarapítása céljából, a másik fele pedig „népművelési célokra az iskolai vagy clericalis alapba” folyik be.

A karlócai pátriárka és metropolita közvetlen gondnoksága alatt két szerb alap állt: „A clericalis vagy karloviczi iskolai alap”, amelyet Pavle

Nenadović karlócai érsek és metropolita alapított 1749. augusztus 10-én; a másik 1769-ben keletkezett „elidegeníthetetlen nemzeti alap” néven. Ezt a két alapot egymástól elkülönítve kellett kezelni. Ezekre az alapokra nézve is a magyar kormánynak csak „legfőbb felügyelete” volt. A clericalis alap jövedelmét a hittudományi és más iskolák – így a gimnáziumok és felső tanintézetek – pénzelésére fordították, „az elidegeníthetetlen nemzeti alap” jövedelmeit pedig a püspökök javadalmazására, valamint a püspöki lakok fenntartására fordították, ha az egyetemleges püspöki jövedelmek nem elegendők ezen költségek fedezésére, valamint az egyházi consistoriumok, az egyházmegyei templomok és lelkészek segélyezésére. Az idevágó kérdéseket a Legfelsőbb Rendelet 7–9. paragrafusai szabályozzák.

A 14. paragrafus kimondja, hogy minden „egyház-nemzeti javak és alapok a nemzeti congressus ótalma alatt állanak, mely azok fenntartása és helyes szabályszerű hova fordítása felől meggyőződést szerezvén, czélszerű rendszabályokat fog előírni és az egyház, iskola, népművelés és közérdekű czélok előmozdítására szolgáló forrásokról gondoskodik”. A megszorítás csupán annyi, hogy az uralkodó „legfelsőbb jóváhagyása nélkül” nem lehet az egyháznemzeti javakat és alapokat elidegeníteni, tőkét kibővíteni, megterhelni vagy elzálogosítani.

Az V. rész B) bekezdése intézkedik „Az egyház-nemzeti alapok és jószágok igazgatásáról.” Az igazgatóságot a patriarcha és metropolita vagy a metropolitai adminisztrátor és három asszisztens képezi, valamint az érseki nemzeti titkár, azzal, hogy a három asszisztens közül egy „a lelkészi, egy a katonai s a harmadik a polgári osztályból való” kell, hogy legyen. Ezekhez hozzá kell adni egy jószágfelügyelőt, egy ügyészt és egy számvevőt, irodai személyzettel együtt. A három asszisztens a patriarcha-metropolita kijelölése alapján a magyar kormány nevezi ki.

A görögkeleti szerb egyházi kongresszus⁵ hatáskörébe tartozott minden olyan ügy, amely a Magyarországon (Horvát-Szlavon országokkal együtt) élő görögkeleti szerb nép autonómiáját van hivatva irányítani egyházi, iskolai, művelődési, oktatási és jótékonyági ügyekben, és ezen tevékenység anyagi alapját képező szerb nemzeti alapítványok, egyházi és kolostori vagyon kezelésének mikéntjét megszabni. Mondhatnánk így is: a magyarországi szerb nép autonómiájának a parlamentje.

A kongresszus 75 választott képviselőből állt. Ebből 25 egyházi, 50 pedig világi személy volt. A 75 választott képviselő mellett a kongresszus tagja volt még a karlócai érsek és görögkeleti szerb metropolita és patriarcha, valamint mindegyik görögkeleti szerb megyés püspök az egyházban betöltött méltóságuknál fogva.

A statútum szerint a képviselői mandátum három évre szólt. A képviselők saját lelkiismeretük és belátásuk szerint alakították ki álláspontjaikat minden kérdésben, nem pedig az őket megválasztók utasításai alapján.

A kongresszusi képviselők látszólagos függetlensége ellenére az egyház is meg a szerb politikai pártok is nagyon nagy gondot fordítottak arra, hogy kik kerüljenek be a kongresszusba. A kongresszuson ugyanis mindig

nagy volt a küzdelem, egyrészt az egyházi és a világi képviselők, másrészt az egyes politikai pártok között. Míg az egyház a saját befolyását akarta érvényesíteni, addig világi képviselők révén a szerb politikai pártok a polgári, azon belül pedig a saját politikai befolyásukat igyekeztek növelni, a többség megszerzése révén pedig a kongresszus politikai, gazdasági és gazdaságpolitikai irányvonalát meghatározni úgy, ahogyan az az illető politikai pártnak a legjobban megfelelt. Addig míg a szerb pártpolitikai élet Svetozar Miletić vezetése alatt egységes volt, addig a harc többnyire az egyházi és a polgári irányvétel között dült. Később az egymással rivalizáló szerb politikai pártok egymás közötti harca nyomta rá a bélyegét mind a kongresszusi képviselők megválasztására szervezett választási küzdelemre, mind pedig magának a kongresszusnak a működésére és határozatainak a milyenségére. Különösen a Jaša Tomić vezette Radikális Párt igyekezett nagy szerb tömegeket megmozgatni a kongresszusi képviselők megválasztásakor, hogy biztosítsa magának a kongresszusi többséget. Hatalmas anyagi javak hovafofordításáról és kezeléséről volt ugyanis szó, ami a politikai életre is kihatott. Ezért a mindenkori magyar kormány is, meg az uralkodó is, igyekezett befolyásolni a választásokat, meg magának a kongresszusnak a munkáját. Ezeknek a pártpolitikai küzdelmeknek az ismertetésébe azonban ez alkalommal, nem bocsátkozunk bele. E helyett inkább folytatjuk a kongresszus alapszabályainak az ismertetését.

Mivel a kongresszusi képviselők választását mindig hatalmas politikai érdeklődés kísérte, az alapszabályok értelmében megválasztásuk érvényességét illetően a kongresszus döntött. Ezért a kongresszusnak jogában állt megbízottat kiküldeni a kongresszusi képviselők választása érvényességének megvizsgálására. A megbízott kiküldését mindig előre be kellett jelenteni a politikai hatóságoknak, hogy azok megtehessék a rend fenntartására szükséges intézkedéseket és biztosítsák, hogy a kongresszusi megbízott eleget tudjon tenni feladatának.

Az alapszabály szerint az egyházi kongresszust minden harmadik évben meg kellett tartani, szükség szerint rendkívüli kongresszust is össze lehetett hívni, de azzal a megszorítással, hogy minden kongresszust be kellett előzőleg jelenteni az uralkodónak, aki a kongresszuson királyi biztos által képviseltette magát. A királyi biztosnak a kongresszus tárgyalásaiba és határozataiba nem volt beleszólása, és annak törvényes működését sem akadályozhatta.

A kongresszus rendszerint hat hétig ülésezett.

A statútum kimondja, hogy a kongresszust a metropolita és patriarcha, ha ennek széke üresedésben van, a metropoliai egyházi tanács hívja össze, de az uralkodó előzetes jóváhagyásával. Az uralkodónak joga volt elnapolni a kongresszust, fel is oszlathatta azt. Ilyen esetben a kongresszusi képviselők megválasztása érvényét veszítette. Viszont a metropolita-patriarcha köteles volt három hónapon belül jelentést tenni az uralkodónak új kongresszus összehívása végett.

A kongresszus határozta meg saját ügyviteli rendjét és állapította meg napirendjét. A kongresszus megalakítottnak akkor nyilváníthatta magát,

ha a megválasztott képviselők több mint fele igazolást nyert és a kongresszusi képviselőket is megválasztotta. Határozatképességgel akkor bírta, ha a kongresszusi tagok abszolút többsége jelen volt, a határozatokat pedig a jelenlevő képviselők általános többségével hozta.

A kongresszus elnöke a karlócai érsek, a görögkeleti szerb metropolita-patriarcha, vagy ha a metropolita-patriarchai szék üresedésben van, a felszentelés szerinti legidősebb püspök. A világi rendből választották az alelnököt, aki a kongresszusi időszak alatt helyettesítette az elnököt, ha az akadályozva volt. A jegyzőket is a kongresszus választotta minden egyes ülészakra. A jegyzőkönyvet a kormány kívánságára hitelesítés után hiteles másolatban fel kellett terjeszteni a miniszterelnökhöz. A hitelesítést az elnök, az alelnök és a jegyző sajátkezű aláírásával végezte.

A kongresszusi határozatokat a kongresszus elnöke, illetve a kongresszusi választmány hirdette ki és hajtotta végre. A kongresszus nem fogadhatott küldöttségeket; egyénekkkel, testületekkel vagy hatóságokkal pedig csak a kongresszusi elnökség útján érintkezhetett. A kongresszusi ülések nyilvánosak voltak, azokon a rendet és a csendet az elnök volt köteles fenntartani. A hallgatóságnak csendben kellett végighallgatnia az üléseket.

A kongresszus hatáskörébe tartozott a görögkeleti szerb egyházi önkormányzat fenntartásáról való gondoskodás és a metropolita-patriarcha, valamint a metropoliai közegek megválasztása, de nem terjedt ki a hatásköre a dogmatikai, hittanítási, szertartási és liturgiai ügyekre, valamint az egyházi fegyelemre és rendre vonatkozó vallásos fegyelemre. Ezek a kérdések a szinódus hatáskörébe tartoztak.

A kongresszus hatáskörébe tartozott viszont, hogy szabályozza az egyházpolitikai kérdéseket mint amilyenek a plébániák, esperességek és egyházmegyék szervezete; az egyházmegyék száma és területe; az egyházközösségek, az egyházmegyék és metropoliai hatóságok, egyházmegyei gyűlések és a görögkeleti szerb nemzeti egyházi kongresszus szervezete; a plébániai papság, a zárdabeli szerzetesek, az esperesek, a püspökök és a metropolita-patriarcha javadalmazása, és ezen kérdések szabályozására szabályzatokat hozzon. Úgyszintén a kongresszus hozta meg a hitfelekezeti alsóbb és felsőbb rendű iskolák és tanintézetek szervezésére vonatkozó szabályzatokat, sőt, az államtörvények korlátai között, magát a tanrendszert is. A papnevelde tanrendszerét viszont a püspöki zsinat szabályozta, azzal, hogy a világi tantárgyakat illetőleg ki kellett kérnie a nemzeti iskolai tanács véleményét.

A kongresszus hozta azokat a szabályokat is, amely a nemzeti egyházi javak, a zárdai javak, alapok és alapítványok igazgatására, ellenőrzésére és hova fordítására vonatkoztak, azzal, hogy tekintetbe kellett vennie a már említett 1868. augusztus 10-én kelt királyi rendeletet, amely jóváhagyta az 1865-ben megtartott kongresszus határozatait.

Továbbá a kongresszus állapította meg azokat a szabályzatokat is, amelyek a metropolita-patriarcha és a püspökök kezelése alatt álló nemzeti egyházi javak, alapok és alapítványok felügyeletére vonatkoztak, vala-

mint azt a szabályzatot is, amely a görögkeleti szerb nemzeti egyházi alapok- és alapítványokból való kölcsönök adásának a módját szabályozták.

Az egyházi és művelődési célokra fordítandó költségeknek a kongresszus által megállapított előirányzatait fel kellett terjeszteni a magyar kormány elnökének, hogy az ellenőrizhesse, hogy az alapok és alapítványok kezelése a szabályoknak megfelelően történik-e.

Új zárdákat felállítani, régiakat bezárni csak az uralkodó jóváhagyásával lehetett; úgyszintén az egyházi javakat, alapokat és alapítványokat csak az uralkodó hozzájárulásával lehetett elidegeníteni, megterhelni vagy más célokra felhasználni.

A kongresszus hatáskörébe tartozott a görögkeleti szerb metropolita-patriarcha, a metropoliai egyházi tanács egyházi és világi tagjainak, a püspökök kivételével, továbbá az egyházmegyei iskolai előadók, az iskolai főelőadók és a nemzeti egyházi iskolatanács tagjainak, valamint a kongresszusi választmány tagjainak és póttagjainak a megválasztása, azzal, hogy az iskolai főelőadók és az egyházmegyei iskolai előadók választását megerősítés végett fel kellett terjeszteni az uralkodóhoz.

A statútum azt is meghatározta, hogy a választások általános szavazattöbbséggel a szavazólapok leadásával történnek.

A továbbiakban az alapszabály meghatározza, hogy a kongresszusi választmány 9 tagból áll. Elnöke a metropolita-patriarcha, tagjai egy püspök, két egyházi és öt világi személy, akiket a kongresszus saját kebeléből választ meg, és pedig egy püspököt tekintet nélkül a területre, egy egyházi tagot Magyarországról, egyet pedig Horvát-Szlavonországból, két világi tagot Magyarországról, kettőt Horvát-Szlavonországból, az ötödik világi tagot pedig a területre való tekintet nélkül. A tagok helyettesítésére póttagokat is választ a kongresszus: egy püspököt a püspök helyére, egy egyházit az egyházi tagok helyére, és hármat a világi tagok helyére, tekintet nélkül a területre. Az elnököt a püspök vagy annak helyettese helyettesítheti szükség esetén.

A kongresszusi választmány a kongresszusi ülészek és a két kongresszus közötti időszak alatt a következő hatáskörrel bírt: előkészítette a kongresszusi javaslatokat, kihirdette és végrehajtatta a kongresszusi határozatokat, kinevezte az alapok, alapítványok és intézetek tisztviselőit közpályázat útján és a szükséges képesítés alapján, és elbocsátotta azokat, ha törvényellenesen vagy hanyagul végezték munkájukat. Továbbá közvetlenül felügyelt a nemzeti-egyházi javakra, ide értve az alapok, alapítványok, intézetek és zárdák javait, valamint azokat a javakat is, amelyek a metropolita-patriarcha és a püspökök által kezeltettek. Hatáskörébe tartozott még a kölcsönök engedélyezése a nemzeti-egyházi közkezelés alatt álló tőkéből, engedélyezte a rendkívüli és változó szükségletek fedezésére szolgáló összegeket az előirányzott kereteken belül; felülvizsgálta az alapok, alapítványok és intézetek számvevőségileg átvizsgált számadásait, és véglegelte az illető egyházmegyei hatóság által előlegesen átvizsgált zárdai és tanintézeti számadásokat.

A kongresszusi választmány, hogy a reá bízott feladatokat zavartalanul elvégezhesse, minden év márciusában, júniusában, szeptemberében és novemberében ülésezett a metropolita-patriarcha székhelyén. Szükség szerint rendkívüli üléseket is tartott. Az ülések jegyzőkönyveinek másolatát fel kellett terjesztenie a miniszterelnökhöz. Amellett, működéséről jelentést kellett adnia a kongresszusnak, és felelnie kellett neki működéséért. Ha kárt okozott, azt köteles volt megtéríteni, melynek összegét rendes bíróság állapította meg. A kongresszusi választmány tagjai, működésük tartalmára napidíjakat és útiköltséget kaptak, amelynek nagyságát a kongresszus határozta meg.

A kongresszus statútumát csak a kongresszusi képviselők kétharmadának a beleegyezésével lehetett megváltoztatni. A fent ismertetett statútumot az 1874. évi görögkeleti szerb kongresszus hozta meg, amelyen beiktatták (1874. augusztus 18-án) Prokop Ivačković patriarchát. Az uralkodó, Ferenc József, Fiumében (Rijeka) írta alá jóváhagyólag 1875. május 14-én, a magyar kormány nevében pedig báró Wenckheim Béla akkori miniszterelnök látta el kézjegyével. Egyébként a szerb egyházi és kongresszusi ügyek 1877. április 17-éig három tárca: a vallás és közoktatásügyi minisztérium, a belügyminisztérium és a miniszterelnökség ügykörébe tartoztak. A Minisztertanács 1877. április 17-én hozott határozata értelmében ettől kezdve az ezen ügyekben való döntés a miniszterelnököt illette meg.⁶

Jegyzetek

- ¹ Az 1865-68. évi Képviselőházi iratok II. 261–64. l. közli: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I. 1867–1892. Összeállította és a jegyzetekkel ellátta: Kemény G. Gábor. Budapest, 1952 Tankönyvkiadó, 2–9. A továbbiakban: Kemény G. Gábor, Iratok I.
- ² A törvény szentesítést nyert 1868. június 24-én, a képviselőházban kikiáltották 1868. június 27-én, a főrendek házában pedig 1868. június 30-án.
- ³ Az 1868: IX. tc. szövegét lásd: Kemény G. Gábor, Iratok, 85–86.
- ⁴ Kivonatossan lásd: Kemény G. Gábor, Iratok, I, 99–102, a teljes szöveget pedig: Rendeletek Tára, 1868. 340–392. l.
- ⁵ Az 1874. évi görögkeleti szerb kongresszus statútumát lásd: Rendeletek Tára 1875, 105–116. l. Közli: Kemény G. Gábor, Iratok I, 486–493.
- ⁶ Magyar Országos Levéltár, Minisztertanácsi iratok, 1877: XVIII-1. A minisztertanácsi határozatot közli: Kemény G. Gábor, Iratok I, 575.

Rezime

Srpska nacionalna crkvena i školska autonomija za vreme dualizma u Ugarskoj u ogledalu dokumenata

Autor u ovoj studiji detaljno razmatra oblike srpske nacionalne autonomije posle 1867. god. Po tada važećoj koncepciji govorilo se o jednoj političkoj naciji, naime, o mađarskoj političkoj naciji čiji jednakopravni članovi su bili građani mađarske, srpske, nemačke itd. nacionalnosti. 1868. god. je mađarski parlament priznao oficijelnu ulogu srpskoj nacionalnoj crkvi, odnosno, osigurano je da crkva uživa pravo na samoupravu (među tim pravima treba istaći takva prava kao što su slobodno osnivanje crkvenih i školskih ustanova itd.). U pogledu crkvenih i školskih fondova iste godine se pojavila tzv. Najviša Uredba koja je detaljno regulisala relevantna pitanja. Ova uredba je predviđala srpski crkveni kongres kao parlament srpske etničke grupe u Ugarskoj i dala mu pravo uređivanja pitanja manjinske autonomije. Autor u daljem toku članka opisuje prava i kompetencije ovog kongresa koji je igrao veoma značajnu ulogu u javnom životu Srba u Ugarskoj.

Summary

Serbian National Church and School autonomy in Hungary in the period of Dualism – in the Light of Documents

The author has devoted his attention to various forms of autonomies of the Serbs in Hungary since 1867. According to the prevailing concept and terminology of that time, one identified one political nation (the Hungarian political national); equal members of this nation were citizens of Hungarian, Serbian, German and other nationality. In 1868, the Hungarian Parliament recognized an official role to the Serbian Church. In other words this Church acquired the right of self-rule, which included the right to institute autonomous church institutions, schools etc. Church and school funds were regulated by a special High Decree of 1868. According to this Decree the Serbian Church Congress was recognized as a Parliament of ethnic Serbs in Hungary, and it received the right to regulate questions pertaining to minority autonomy. The article describes the competencies of this Congress which played a highly important role in the life of Serbs in Hungary.